

Document	Briefrapport Waardpoldermolen
Plangebied	P. Van der Sterrweg, Wieringerwaard, gemeente Hollands Kroon
Adviesnummer	21063
Opsteller(s)	B.C. ter Steege (senior KNA archeoloog)
Datum	08-11-2021

1. Inleiding

In opdracht van het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier (HHNK) heeft Archeologie West-Friesland op 15 juni 2021 de funderingen van een poldermolen vrijgelegd, schoongemaakt en ingemeten aan de P. van der Sterrweg te Wieringerwaard, gemeente Hollands Kroon (afb. 1). De functie van het gebied als composteringsterrein is komen te vervallen en staat te koop. Aangezien nog niet duidelijk is wat toekomstige ontwikkelingen betekenen voor de cultuurhistorische waarde van het terrein is besloten om de reeds zichtbare molenfunderingen van het terrein te documenteren en van de resultaten een briefrapport op te stellen (afb. 2).

Dank gaat uit naar het HHNK en Mooi Noord-Holland voor de prettige samenwerking. Ook gaat dank uit naar Joost Lubbers, Karel Klaerkofer, Frans Diederik en Frank Kuiper van de AWN Noord-Holland-Noord voor het harde werk bij het verwijderen van de vele bramenstruiken en struikgewas op en rondom de molenfunderingen.

Afbeelding 1. Luchtfoto van de huidige situatie ter hoogte van het plangebied (de molen ligt op de locatie van de rode stip).

Afbeelding 2. De overwoekerde funderingsresten van de molen worden vrijgelegd en schoongemaakt.

In dit rapport wordt kort ingegaan op de historische ontwikkeling van het terrein, waarna de resultaten van het veldwerk volgen. Van de werkzaamheden zijn foto's gemaakt ten behoeve van de interpretatie van de archeologische resten en om een sfeerimpressie vast te leggen ten tijde van de werkzaamheden.

2. Historische situatie

2.1. Algemeen

De kop van Noord-Holland wordt gekenmerkt door de vele en grote inpolderingen; de Zijpe, de Wieringerwaard, de Wieringermeer, de Waard- en Groetpolder, het Koegras, de Anna Paulownapolder en de polder Waard-Nieuwland. Al deze polders werden uiteraard niet tegelijkertijd drooggelegd. In Noord-Holland begon men met de inpoldering van De Zijpe in 1597, waarna de Wieringerwaard in 1610 zou volgen.¹ Tussen 1610 en 1818 vonden geen grote inpolderingen aan de noordzijde van West-Friesland meer plaats. Vermoedelijk waren de Napoleontische oorlog en algemene malaise de oorzaak hiervan.² In 1818 werd met de drooglegging van Het Koegras de inpoldering hervat. In 1846 werd ten zuiden van het eiland Wieringen de polder Waard-Nieuwland drooggelegd, waarna de Anna Paulownapolder volgde in 1847. Vlak voor het droogleggen van deze polders werd bij Kolhorn de Waard- en Groetpolder ingedijkt. Tot slot volgde in 1930 de Wieringermeer als onderdeel van de Zuiderzeewerken.³

De gedocumenteerde molenresten bevinden zich in de Waardpolder. Dit deel van Noord-Holland is pas in de 19de eeuw ingepolderd (afb. 3).

2.2 Historische gegevens Waardpolder

In 1849 werd in het blad *Bouwkundige Bijdragen* een artikel gewijd aan de bedijking van de Waard- en Groetgronden door P. van der Sterr; landmeter en hoofdopzichter van de uitgevoerde werken. In dit artikel staan interessante gegevens over de drooglegging van de polder en bouw van de molen en de toegepaste funderingswijze.⁴

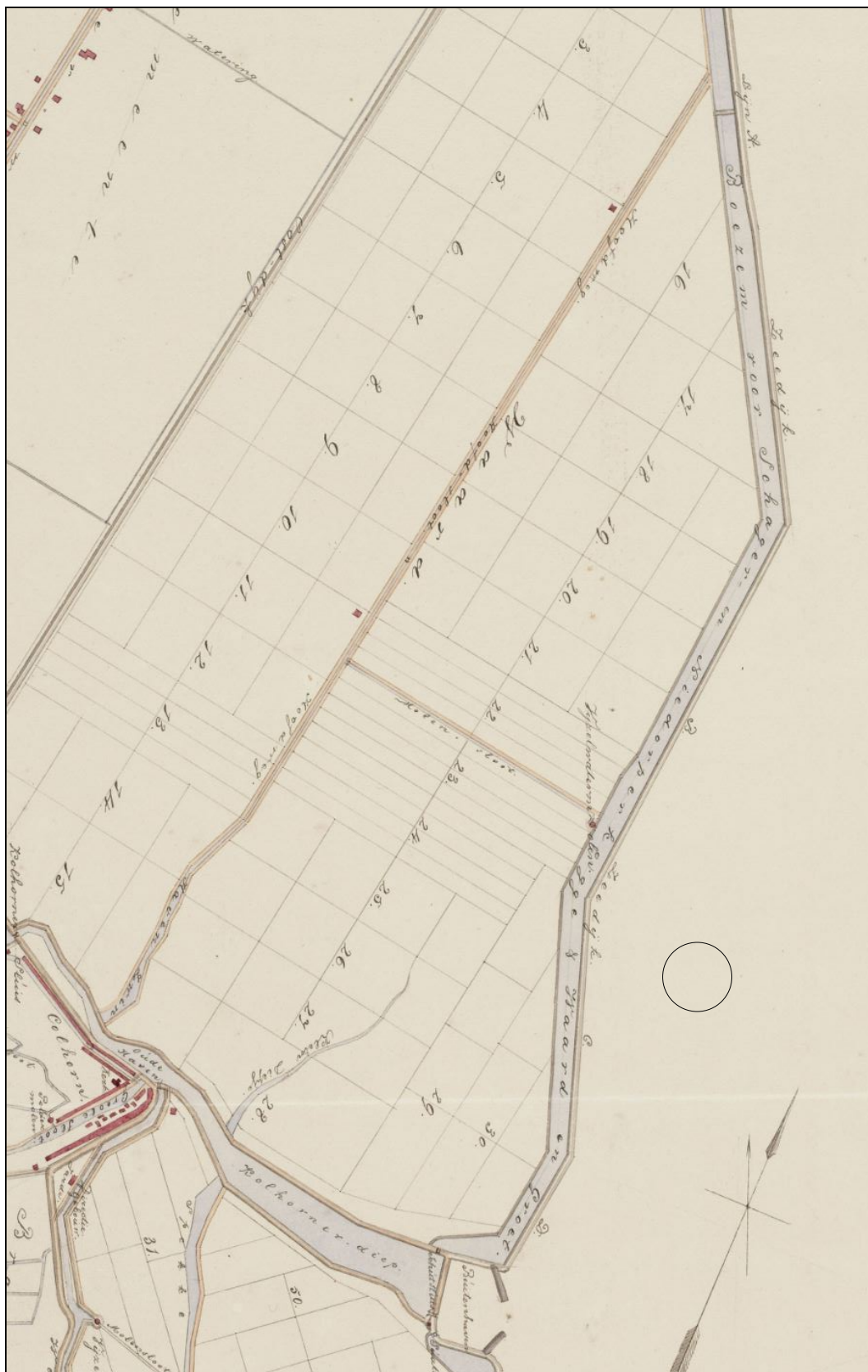
Op 6 juli 1843 verleende Koning Willem II de concessie tot het bedijken van de polders Waard en Groet, aan de oostzijde van de Wieringerwaard. De ingedijkte polder kreeg, inclusief de dijken, kaden en boezems een oppervlakte van ongeveer 1526 hectare. De zeedijk van de polder was in 1844 gereed, 2,5 m boven het peil van gewoon hoogwater of volzee (+0,6 m NAP). In de jaren die hier op volgden heeft men de dijk voortdurend verhoogd, verzaaid en versterkt waarna de dijk buitendijks grotendeels voorzien werd van een steenglooiing. De kruin van de dijk was 2 m breed.

¹ Walsmit *et al.* 2009, 28.

² Walsmit *et al.* 2009, 28.

³ Walsmit *et al.* 2009, 29.

⁴ Van der Sterr 1949, 118-128.

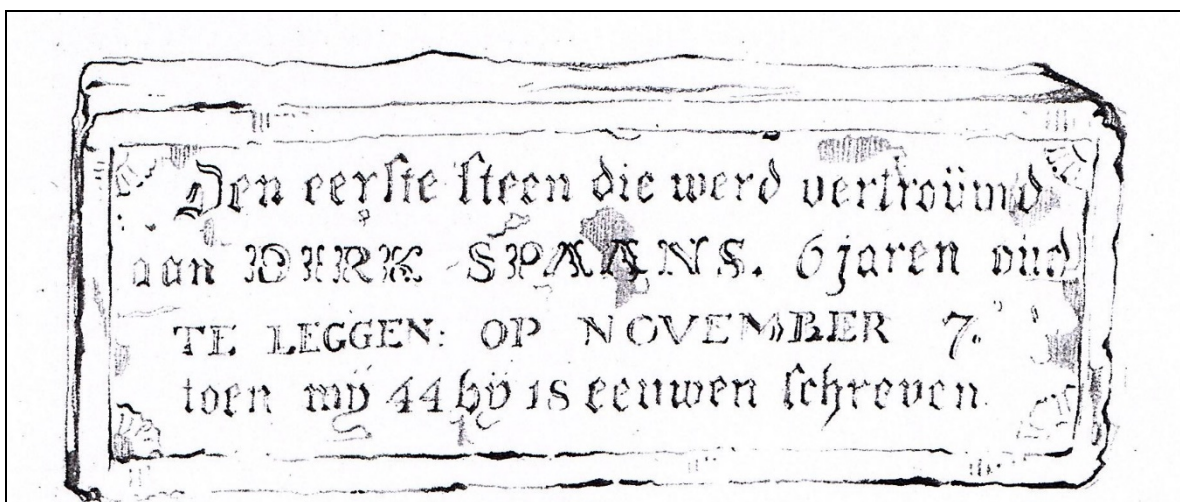
Afbeelding 3. Kadastrale Minuutkaart uit 1846 met de Waardpolder en de locatie van de poldermolen (zwarte cirkel).

Schutsluis

De Waard- en Groetpolder worden van elkaar gescheiden door een oude kreek, het Kolhornerdiep. Via deze kreek konden schepen de haven van het dorp Kolhorn bereiken. Het polderwater werd via de molensloot direct ten noorden van de molen richting de molen gevoerd. Hier stuwde de vijzel het water via de voorwaterloop richting de boezem; een kanaal dat ten zuiden van de zeedijk lag. Vanaf dit punt stroomde het water richting het Kolhornerdiep. In april 1845 heeft men een schutsluis gebouwd aan de mond van het Kolhornerdiep. Deze sluis diende om het water van de Schager- en Nedorperkoggen, en ook dat van de nieuwe polders Waard en Groet te lozen. Tegelijkertijd was het een schutsluis voor de vaart van en naar Kolhorn. De werkzaamheden aan de schutsluis werden in oktober van hetzelfde jaar afgerond.

Molens

Om de polders droog te houden werden in 1844 twee poldermolens gebouwd; één in de Waardpolder en één in de Groetpolder. Het betrof achtkante poldermolens met vijzel met een diameter van 11 m en een vlucht van 27 m. In een in 1945 nog aanwezige eerste steen in de molen van de Groetpolder staat een rijmpje gebeiteld, waarvan een tekening is gemaakt door Anton Pieck (afb. 4).⁵ De eerste steen werd gelegd door de 6-jarige Dirk Spaans, een zoontje van de molenmaker J. Spaans uit Barsingerhorn.

Afbeelding 4. Tekening van Anton Pieck van het opschrift van de eerste steen van de poldermolen in Groet die werd gelegd in 1844.

In het artikel van Van der Sterr staat beschreven dat in elk gedeelte van de Waard- en Groetpolder een vijzelwatermolen is gebouwd van de grootste afmeting. De molens zijn gefundeerd op 188 stuks grenen heimasten van 12 m lang. Op deze heimasten zijn dennen kespen aangebracht van 20 x 25 cm. Om de fundering te verbinden en om verzetting van het metselwerk te voorkomen, werden over de kespen eiken zandstroken neergelegd van 15 x 20 cm. Over de gehele oppervlakte werd een dennenhouten vloer aangebracht van circa 25 cm dikte en werden de naden dichtgebreeuwd om ze waterdicht te maken.

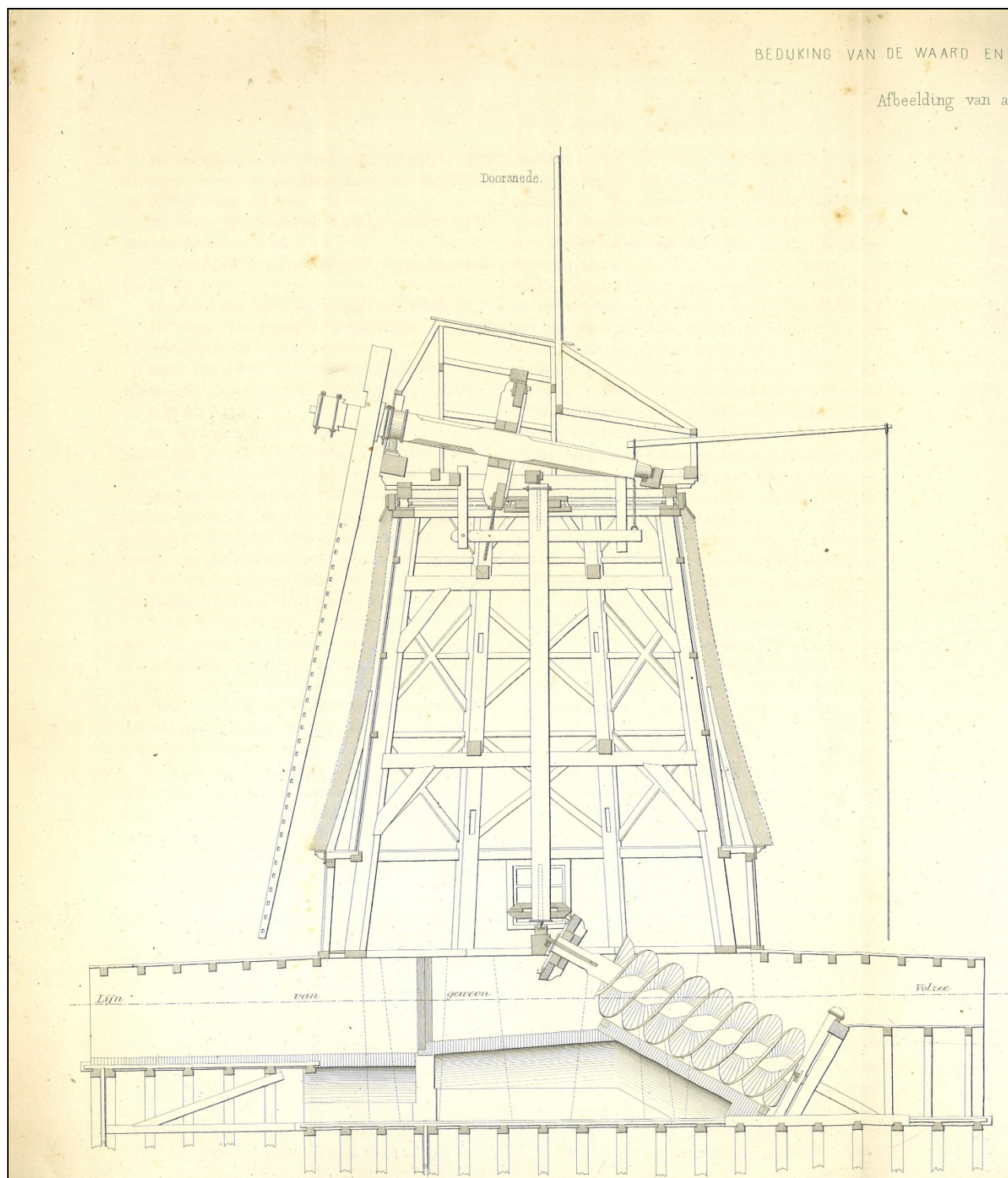
⁵ Waiboer *et al* 1945, 55.

Tegen het doorlekken en om te voorkomen dat doorstromend water de vloer op kon drijven, werden twee rijen damplanken geplaatst; één onder de keermuur en de andere aan de buitenzijde van de voorwaterloop. Deze damplanken werden tot 2,5 m onder de vloer geheid. Op de houten fundering is het metselwerk aangebracht, waarbij hardgrauwe waalmoppen werden gebruikt voor de penanten. De keermuur, waterloopmuren, stortbak en vijzelkuip werden gebouwd van klinkermoppen en gemetseld met sterke trasspecie. De vloer van de stortbak, de vijzelkuip en een gedeelte van de voorwaterloop rustten op gemetselde bogen. Opvallend is dat wordt genoemd dat aan het einde van de vijzelkuip hardstenen cirkelstukken zijn aangebracht (zie onder).

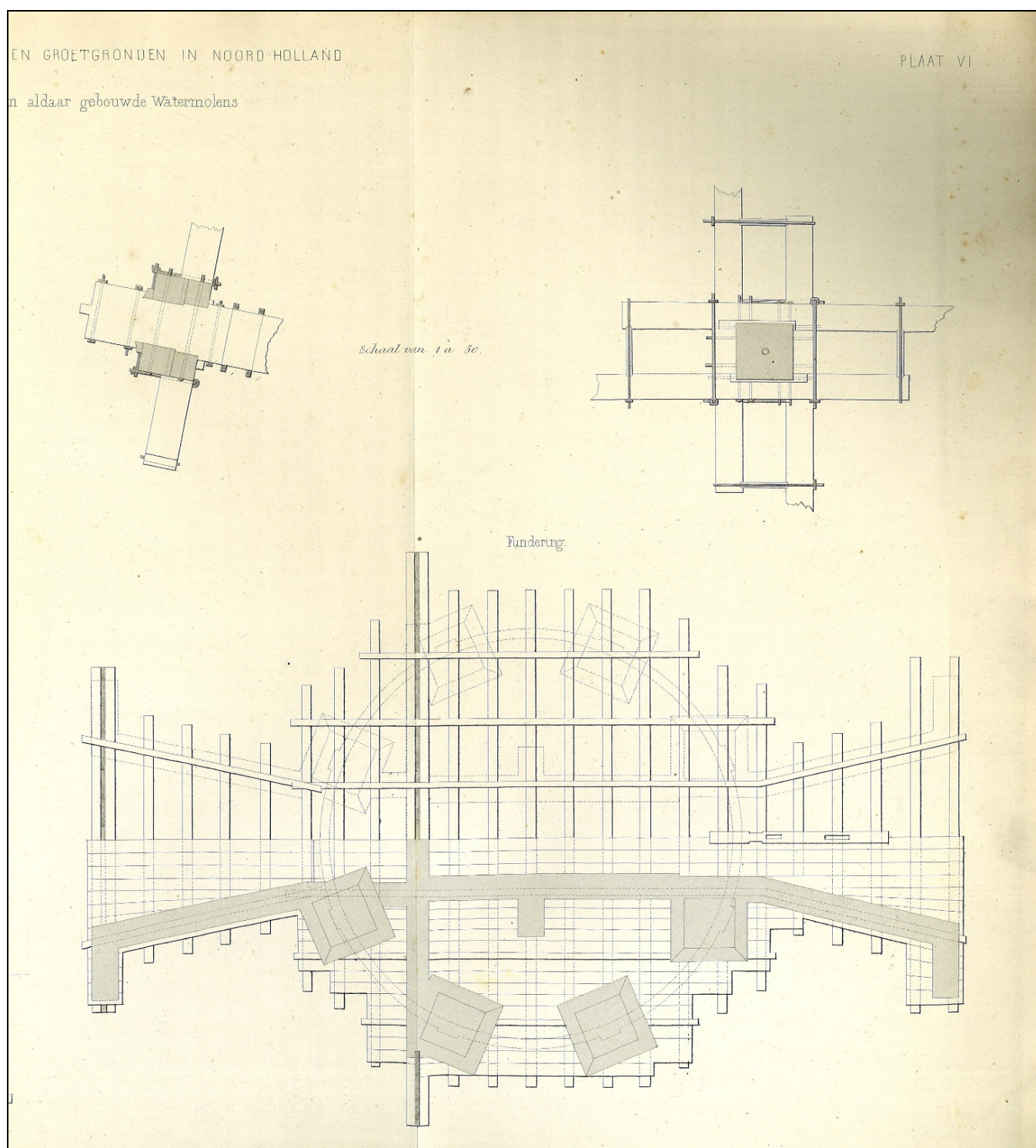
Verder wordt beschreven dat de molens in staat waren om het water weg te malen van 2,30 m onder volzee tot 0,6 m boven dat peil. Hiervoor werd een eikenhouten vijzel gebruikt met een diameter van 2,1 m die op een hellingshoek van 30 graden was geplaatst. Ook wordt genoemd dat de molens rond zijn gebouwd voor de mooiere vorm en in de veronderstelling dat dat het klapperen van de zeilen tegen zou gaan. In de praktijk bleek dat wel iets te helpen, maar het probleem werd niet geheel opgelost.

In 1879 werd een stoomgemaal gebouwd dat op zijn beurt weer in 1927 werd vervangen door een elektrisch gemaal. Dit maakte de poldermolen overbodig, waarna de molen werd gesloopt in 1928.

In hetzelfde artikel werden ook twee tekeningen toegevoegd; een aanzicht van de molen en een tekening van de funderingen (afb. 5 en 6). Van de molen van de Groetpolder is ook nog een foto bewaard gebleven (afb. 7). Tot slot heeft Anton Pieck nog een tekening gemaakt van de molen uit de Groetpolder (afb. 8).

Afbeelding 5. De tekening van de doorsnede van de Waardpoldermolen van P. van der Sterr.

Afbeelding 6. Funderingstekening van de Waardpoldermolen door P. van der Sterr.

Afbeelding 7. Een foto van de Groetpoldermolen. In de Waardpolder was een zelfde soort molen geplaatst. Op de voorgrond is waarschijnlijk het molenaarsgezin afgebeeld.

Afbeelding 8. De molen van de Groetpolder op een tekening van Anton Pieck.

3. Veldonderzoek

De bakstenen resten van de molen werden reeds in mei 2014 aangetroffen.⁶ In de loop der jaren zijn de resten weer overwoekerd geraakt door onkruid en bramenstruiken. Daarom is voorafgaand aan het inmeten en fotograferen, in samenwerking met de AWN afdeling 9, de begroeiing met snoeischaars en scheppen verwijderd. Vervolgens werden de bakstenen resten met bezems en troffels schoongemaakt. Het intekenen van de resten is gedaan met een 06-GPS met een afwijking van maximaal 3 cm (afb. 9 en 10). Aan deze sporenkaart zijn hoogtematen en vondstnummers gekoppeld. Aan de funderingen van de molen zijn spoornummers toegekend die zijn vastgelegd in een Acces-database. Na de archeologische werkzaamheden is op de locatie weer een grondlaag aangebracht om schade aan de fundamenteën te voorkomen.

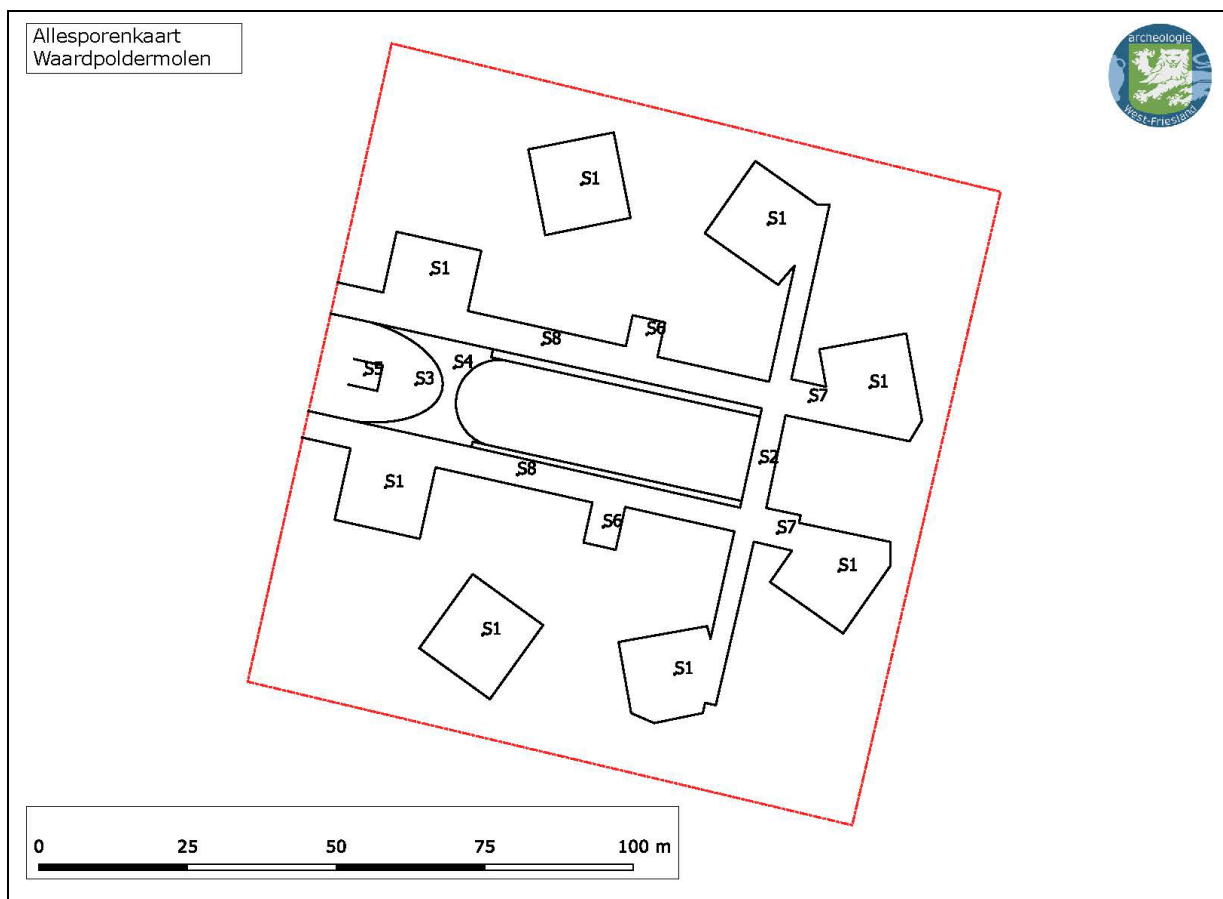
3.1 Resultaten

Aangezien de aanwezige resten *in situ* behouden blijven, was het niet mogelijk om sporen te couperen en op de locatie te verdiepen. Het archeologisch onderzoek betreft dus alleen het tekenen en beschrijven van de resten zoals die in het reeds aanwezige vlak zichtbaar waren. De hieronder beschreven resultaten zijn dan ook een algemene beschrijving van de zichtbare resten van de molen in de Waardpolder.

Afbeelding 9. Luchtfoto van de vrijgelegde molenresten van de Waardpoldermolen.

⁶ Van Lunsen (molendatabase).

Afbeelding 10. De Alle-sporenkaart van de Waarpoldermolen.

3.1.1 De penanten

De basis van de achtkante molen bestaat uit acht vierkante penanten met een afmeting van 1,8 bij 1,8 m (S1, afb. 11). De bovenzijde van de penanten ligt op een hoogte van -1,68 tot -1,79 NAP. Hierop stonden de stijlen die tot het boventafelement van de molen reikten. De penanten staan op een onderlinge afstand van 4 m (hart tot hart) en zijn gebouwd met hard gebakken rode bakstenen met een formaat van 21/21,5x9,5/10x4/4,5 cm (10-lagenmaat 49 cm). Zes van de acht penanten zijn naar het middelpunt van de molen gedraaid. De twee meest westelijke zijn een kwartslag gedraaid om ruimte te maken voor de vijzelbak.

3.1.2 Vijzelkom en vijzelbak

Aan de westzijde van de funderingsresten is nog een deel van de halfronde vijzelkom zichtbaar (S3) met de bovenzijde op een hoogte van -1,85 NAP. De vijzelkom heeft een binnenmaat van 2,1 m en is, net als de penanten, gebouwd met rode bakstenen. Aan het einde van de kom ligt een natuurstenen blok op een hoogte van -2,24 NAP en met een breedte van 55 cm (S5). Dit is mogelijk onderdeel van de door P. Van der Sterr beschreven hardstenen cirkelstukken in de vijzelkuip (afb. 12).

Aan weerszijden waren muren aanwezig van 0,6 m breed. Deze zijmuren waren onderdeel van de vijzelbak, waar de kom in was gemetseld (S8). Aan de binnenzijde van de muren van de vijzelbak is de aanzet zichtbaar van een gewelf.

Afbeelding 11. Een van de acht penanten van de Waardpoldermolen.

Afbeelding 12. In de vijzelkom werd een natuurstenen blok aangetroffen. Mogelijk is dit wat Van der Sterr bedoelde met: 'hardstenen cirkelstukken in de vijzelkuip.'

3.1.3 Keermuur

Circa 6,5 m oostelijker dan het einde van de vijzelkom en aangrenzend aan de voorwaterloop is een keermuur gemetseld. De keermuur is circa 0,5 m breed (S2, afb. 13). De muur is zowel aanwezig in het midden van de molen, recht tegenover de vijzelkom, en loopt naar het noorden en zuiden richting de penanten. Hier is de keermuur voor stevigheid aan de penanten gemetseld. De keermuur is opgebouwd uit paarsrode bakstenen van 21/21,5x9,5/10x4/4,5 cm (10-lagenmaat 49 cm).

Afbeelding 13. De molen gefotografeerd vanuit de voorwaterloop. Zichtbaar is de keermuur die dwars op de waterloop is gemetseld.

3.1.4 Voorwaterloop

Van de voorwaterloop zijn de twee zijmuren aanwezig van 0,7 m breed. Ook deze muren zijn samen met de penanten gemetseld. Opvallend is dat aan de binnenzijde van de muren een aanzet tot gewelf zichtbaar is. Dit betekent dat zowel de vijzelkom, de vijzelbak als de voorwaterloop met een bakstenen gewelf afgesloten zijn geweest.

3.1.5 Schoormuren

Halverwege de vijzelbak waren twee schoormuren, ook wel steunmuren, gemetseld (S6, afb. 14). Deze muren hebben een afmeting van 0,7 bij 0,9 m en zijn gelijktijdig met de muren van de vijzelbak gemetseld. De bovenzijde van de steunmuren ligt op een hoogte van -1,80 NAP.

Afbeelding 14. Een van de twee keermuren die aan de vijzelbak waren gemetseld.

3.1.6 Vondstmateriaal

De heer J. Van Lunsen heeft bij een molenbezoek in 2014 enkele vondsten aangetroffen ten westen van het molenfundament. Deze vondsten liggen nu in het Provinciaal Depot van Noord-Holland (Het Huis van Hilde in Castricum). Op basis van aangeleverde foto's van het materiaal (afb. 15) kan worden geconcludeerd dat het voornamelijk vondsten betreft uit de tweede helft van de 19de eeuw; Fries roodbakkend (slib)aardewerk, industrieel wit aardewerk, een Duitse porseleinen pijp en een fragment Westerwald steengoed, ook wel Keulse pot genoemd. Daarnaast is een emaille bordje aangetroffen, versierd met een gespoten sjabloondecor met een molentje erop. Dit bordje dateert uit het eerste kwart van de 20ste eeuw.⁷

⁷ Determinatie Wytze Stellingwerf.

Literatuur

Alders, G., 2021: De fundering van de Waardpoldermolen bij Kolhorn: een bijzonder waterstaatkundig archeologisch erfgoed, in: *De archeologische kroniek van Noord-Holland 2020*, 160-163, Haarlem.

Sterr, P. van., 1849: Korte beschrijving van de bedijking der Waard- en Groetgronden in Noord-Holland, in: *Bouwkundige bijdragen, Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst*, jrg. 5 (1848), 2^e stuk, Amsterdam.

Walsmit, E.H., N. Kloosterboer, N. Persson & R. Ostermann (eds.), 2009: *Spiegel van de Zuiderzee. Geschiedenis en Cartobibliografie van de zuiderzee en het Hollands Waddengebied*, Houten (Utrechtse Historisch-Cartografische Studies 9).

Leek, J., 2016: *Door de zee verzwolgen. Een nieuwe archeologische en landschappelijke benadering van de verloren middeleeuwse nederzettingen in de Wieringermeer aan de hand van het onderzoek van dr. Wouter Cornelis Braat*, Hoorn.

Waiboer, A.J., A. Wiedijk & Jac. H. Oudt, 1945: *100 jaar Waard en Groet 1844-1944*, Winkel.

Internetbronnen:

www.molendatabase.org/molendb.php?step=details&nummer=6660

https://lib.tudelft.nl/tijdschriften/architectuurtijdschriften/BB_deel_05_1849.pdf